

АБУ ЖАЪФАР АТ-ТАҲОВИЙНИНГ “ШАРҲИ МАОНИЛ-ОСОР” АСАРИНИНГ ЁЗИЛИШ УСЛУБИ

Уткур Талибов

*Тошкент давлат шарқшунослик
университети магистрти*

Аннотация. Ушбу мақолада Абу Жаъфар ат-Таҳовий (вафоти 321/933) ҳаёти ва илмий мероси ҳақида сўз боради. У кишидан ислом олами учун жуда муҳим бўлган китоблар мажмуаси қолган. Муаллифнинг ҳадис илмида ёзган энг яхши асарларидан бири “Шарҳи маонил-осор” асаридир. Мақолада шу асарнинг тузилиши ва мазмуни ҳақида маълумотлар берилади.

Калит сўзлар: Абу Жаъфар ат-Таҳовий, Шарҳи маонил-осор, Кутубу ситта, ҳадис, фикҳ, жарҳ, таъдил, муснад.

КИРИШ

Асар муаллифи Имом Абу Жаъфар Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Салома ибн Салама ибн Абдулмалик Ал-Аздий Ал-Ҳажарий Ал-Мисрий Ат-Таҳовий Ал-Ҳанафий ўз даврининг алломаси, катта ҳофиз (Қуръон ва ҳадисларни ёдлаган билимдони), Миср диёрининг муҳаддис ва фақиҳи. У ҳижрий 239/милодий 853 йили Миср юқорисидаги Таҳо қишлоғида, олимлар хонадонида туғилди. Отаси Муҳаммад муҳаддис олимлардан бўлиб, Имом Таҳовий ундан ҳадис ривоят қилган. Онаси эса Имом Шофеийнинг шогирдларидан бўлган Имом Музанийнинг синглиси.

АСОСИЙ ҚИСМ

Имом Таҳовий роҳимаҳуллоҳ “Шарҳи маонил-осор”нинг муқаддимасида уни ёзиш сабаби ҳақида очиқ изоҳ берган: “Аҳли илм дўстларимиздан бири унга бир китоб ёзиб беришимни, китобда Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ва мулҳид (диндан юз ўгирган) ҳамда иймони заиф кишиларни чалғитган, “баъзи ҳадислар бошқасига зид” деган нотўғри тушунчага сабаб бўлган ҳадисларни шарҳлаб беришимни сўради. Зеро, бу нотўғри тушунча ўша кишиларнинг носих ва мансухни билмаслиги, амал қилинадиган ва амал қилинмайдиган ҳадисларни ажрата олмаслиги сабабли юзага келган. Мен бу асарни ёзиб, уни китоб ва бобларга бўлдим. Ҳар бир китобда носих ва мансухни, олимларнинг ушбу ҳадисларга нисбатан таъвилларини, ўзимнинг наздимда сўзи саҳиҳ бўлиб, Китоб, Суннат ва

ижмоъдан далил келтирилган, ёки саҳоба ва тобеинларнинг сўзларидан мутавотир бўлган гапларни зикр қилдим. Мен бу ишни синчиклаб, қаттиқ баҳс-тадқиқлардан кейин амалга оширдим. Мендан сўралган масалаларга мувофик бобларни қўйиб, китобларга ажратиб чиқдим. Ҳар бир китобда мавзуга мос далилларни келтирдим” [7:1-жилд, 11].

Имом Таҳовий “Шарҳи маонил-осор”да ҳадисларни ривоят қилиш ва йўллари баён этишда турли услубларни қўллаган.

1. Санадларни таҳвил – ривоят йўллари ўзгартириб, бошқа ровийлар орқали келтириш. У бунда муҳаддисларнинг одатига кўра, ҳ (“ҳа”) харфидан фойдаланган.

2. Ровийларнинг орасини боғловчи воситасида жамлаш: Имом Таҳовий битта ҳадисни икки ёки ундан кўпроқ устозидан эшитган бўлса, уларнинг исмларини و (“вов”) харфи билан боғлаб, кетма-кет келтирган (“фалончи ва фалончи бизга ривоят қилади” тарзида).

3. Олдин келган ҳадисга йўналтириш: Таҳовий баъзи бобларда шу бобга тегишли ҳадисни ёзмай, айна ҳадисни бошқа бобда келтирганини айтиб, ўша ерга йўналтиради.

4. Матнга ишора қилиш: агар бир ҳадисни санади ва матни билан ривоят қилган бўлса, сўнгра худди шу ҳадисни бошқа санад билан ривоят қилса, матнни такрорламай, “шунга ўхшаш ҳадис”, “шу каби ҳадис” деб кетган.[8: 58-61]

Жарҳ ва таъдилда, ровийларга таъриф беришда тутган йўли.

Имом Таҳовий ҳадис ровийларига жарҳ ва таъдил орқали унчалик кўп баҳо бермаган. Унинг бу борадаги сўзлари уч қисмга бўлинади: [9:68-70]

1. Ўзи томонидан берилган баҳолар: бунда жарҳни (ровийларни заифлиги билан айблаш) жуда кам ва санокли ҳолатлардагина ишлатган, у заиф санаган ровийлар бор-йўғи беш нафардир.

2. Бошқа олимлардан нақл қилган баҳолар. Масалан, Язийд ибн Адҳам ҳақида шундай деган: “Уни Амр ибн Динор Зухрийга қилган хитобида заиф санаган, Зухрий буни инкор этмаган ва аҳли илмлар сафидан чиқариб, аъробийлардан деб ҳисоблаган”. [10:2-жилд, 270]

3. Бир ровийнинг ҳадисларини ҳужжат қилиб келтирганда, унинг рақиблари тилидан уни айблаб берилган баҳо. Таҳовийнинг китобида аксар жарҳлар худди шу тарзда келган. Масалан, Садақа ибн Абдуллоҳнинг заифлиги ҳақида шундай дейди: “Уларга “Бу Садақа ибн Абдуллоҳ. У сизларнинг наздингизда заиф. Қандай қилиб унинг ҳадисини ҳужжат қилиб

келтирасизлар?” – дейилди”. Таҳовий баъзи ровийларнинг жарҳини шу тарзда келтирганидан кейин бунинг учун узр сўраган: “Мен Абдуллоҳ ибн Абу Бакрга ҳам, Ибн Лаҳийбага ҳам, булардан бошқаларни ҳам айблашни истамадим. Аммо уларга нисбатан муҳолифларининг зулмини баён қилишни хоҳладим”. [11:1-жилд, 74]

Имом Таҳовий баъзи ҳадисларнинг санадидаги ровийларга таъриф бериб, танитиб кетган: мавҳум-нотаниш ровийларнинг исмларини ёзган, бирон жойга нисбати берилмаган ровийларни муайян жойларга нисбат берган, исмларида хато кетган ровийларнинг номларини тўғрилаган ва ҳоказо.

Китобдаги бобларнинг тузилиш услуби.

“Шарҳи маонил-осор”даги боблар номи унда келадиган ҳадисларнинг умумий мазмунига қараб қўйилган. Имом Таҳовий бобларни номлашда қўйидаги усуллардан фойдаланган: [12:58]

1. Умумий хабар кўринишида. Бунда ҳадисларнинг мазмунига кўра битта ном танланган. Китобдаги аксар боблар айна шу шаклда номланган.

2. Савол кўринишида. Масалан, “Таяммумнинг кайфияти қандай бўлади?” – каби.

3. Иқтибос кўринишида. Имом Таҳовий баъзида муайян бобда ўзи келтирган ҳадисдан иқтибос олиб, уни боб сарлавҳасига чиқарган. Масалан, “Росуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Икки ҳайит – Рамазон ва Зулҳижжа ноқис бўлиб қолмайди”, деган сўзларининг маъноси ҳақидаги боб” каби.

Китобнинг аҳамияти ва олимларнинг унга бўлган эътибори.

“Шарҳи маонил-осор” китоби Ислолда энг муҳим ва қадрли, фойдаси кўп бўлган асарлардан. Унинг қиймати олимлар берган баҳолар, у билан бошқа ҳадис китобларини солиштириш орқали янада очик кўринади.

- Бадриддин Айний роҳимаҳуллоҳ айтади: “Бу китобни инсоф билан ўқиган киши унинг кўплаб машҳур ва мақбул ҳадис китобларидан устун эканлигини кўради. Бу устунлик китобнинг жумлалари ва тартибида очик кўринади. Бунга фақат жоҳил ёки мутаассиб киши шубҳа қилиши мумкин”. [13:1-жилд, 5]

- Атқоний “Совмул-ҳидоя”да касал кишининг рўзани қазо қилиши ҳақидаги ихтилофни Таҳовийдан нақл қилиб, бошқа олимларга раддия бериб, шундай деган: “Агар Абу Жаъфарнинг иши хусусида иккилансангиз, “Шарҳи маонил-осор” китобига қаранг. Ўзимизнинг мазҳабни қўя туринг, бошқа мазҳабларда унга ўхшашини топа оласизми?” [14:2-жилд, 728]

● Ибн Ҳазм Зоҳирӣ роҳимаҳуллоҳ айтади: “Қадрлашга энг муносиб китоб “Саҳиҳайн” (Бухорӣ ва Муслимнинг “Саҳиҳ”лари), Саид ибн Саканнинг “Саҳиҳ”и, Ибн Жоруднинг “Мунтақо”си, Қосим ибн Асбағнинг “Мунтақо”си. Сўнгра бу китоблардан кейин Абу Довуд ва Насоийнинг “Сунан”и, Қосим ибн Асбағнинг “Мусаннаф”и ва Таҳовийнинг “Мусаннаф”и (“Шарҳи маонил-осор”) келади”. [15:3-жилд, 231]

● Каттоний “Шарҳи маонил-осор” ҳақида шундай дейди: “У улуг, ичидаги китоблари ва боблари тартибланган асар. Унда муаллиф Росулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳукмлар мавзусидаги – бири бошқасига зид деб ўйланадиган ҳадисларни нақл қилиб, уларнинг носихи ва мансуҳи, муқайяди ва мутлақи, амал қилинадигани ва амал қилинмайдиганини баён қилиб берган”. [16:43-44]

● Ибн Халдун ўзининг “Тарих”ида айтади: “Таҳовий кўп ҳадис ривоят қилган ва ўзининг “Муснад”ини (“Шарҳи маонил-осор”ни) ёзган. Бу жуда қадрли китоб. Лекин “Саҳиҳайн”га тенг келмайди. Чунки Бухорӣ ва Муслим ўз китобларида таянган шартларга барча ҳадис имомлари томонидан иттифоқ қилинган. Имом Таҳовий таянган (ҳадисларни саҳиҳ-заифга ажратишда қўйган) шартлар борасида эса олимлар ўртасида иттифоқ йўқ. Масалан, у ҳолати номаълум ровийлардан ҳадис ривоят қилган. Шунинг учун “Саҳиҳайн” ҳам, “Сунан” китоблари ҳам шартлари кучли бўлгани сабабли Таҳовийнинг асаридан олдинга қўйилади”. [17:1-жилд, 562]

Китобнинг шарҳлари.

“Шарҳи маонил-осор” муҳим китоб бўлгани сабабли фақиҳлар унга шарҳ ва таҳлиллар битишган. Қуйида улардан баъзиларини санаб ўтаем:

● “Тасҳиҳу маонил-осор” – Муҳаммад ибн Муҳаммад Ал-Боҳилий Ал-Моликий (ҳижрий 321 йили вафот этган) ёзгани тахмин қилинади. [18:1-жилд, 93]

● Аллома Бадриддин Айний (ҳижрий 855 йили вафот этган) бу асарни шарҳлаб, иккита йирик китоб ёзган: “Нухабул-афкор фий танқийҳи маонил-осор” ва “Мабонил-аҳбор фий шарҳи маонил-осор”.

● “Амонил-аҳбор фий шарҳи маонил-осор” – Муҳаммад Юсуф Ал-Кандеҳлавий (ҳижрий 1384 йили вафот этган).

● “Таҳовийнинг асари нусхаларида йўл қўйилган китобий хатоларни тузатиш” – Муҳаммад Айюб Ал-Мазоҳирӣ Ас-Саҳоранфурӣ (ҳижрий 1407 йили вафот этган).

● “Мажонил-асмор мин шарҳи маонил-осор” – Муҳаммад Ошиқи Илоҳий Ал-Барний Ал-Маданий (1422 ҳижрийда вафот этган).

● “Шарҳи маонил-осор” – Абул Фазл ибн Наср ибн Муҳаммад Ад-Деҳистоний.

Китобнинг нашрлари.

1. Ҳиндистонда нашр этилган нусха – ҳижрий 1300/милодий 1883 йили Лакҳнавда, 2 жилдда чиққан. Шайх Васий Аҳмад Салама Самад муҳаррирлик қилган.

Кейинчалик Шайх Муҳаммад Айюб Ал-Мазоҳирий Ас-Саҳоранфурий бу нашрда ўтиб кетган хатоларни жамлаб, “Таҳовийнинг асари нусхаларида йўл қўйилган китобий хатоларни тузатиш” номли 2 жилдли асар ёзган.

2. Қоҳирада, “Анворул Муҳаммадийя” босмахонасида 1388 ҳижрий/1968 милодий йилда босилган нашр. 4 жилдда чиққан. “Ал-Азҳар” олимларидан бўлган Муҳаммад Зухрий Ан-Нажжор ва Муҳаммад Саййид Жодул-Ҳакк муҳаррирлик қилган.

3. Байрутда, “Дорул-кутубил илмийя” нашриётида, 1399/1979 йили чиққан нашр. Юсуф Ал-Муроишлий таҳрир қилган.

ХУЛОСА

“Шарҳи маонил-осор” китоби қадимда ҳам, ҳозирдам ҳам олимларнинг эътиборини тортиб келган, унга шарҳлар ёзилган, мухтасарлар қилинган, ҳадислари саҳиҳ-заифга ажратилган, манҳаж баён этилган, ровийларининг таржимаи ҳоллари қайд қилинган, унда келган ҳадислар “Кутубу ситта”га солиштириб чиқилган. Дунёнинг кўплаб мадрасаларида хусусан бизнинг Ислом Олий Маъҳадида ҳам дарслик сифатида фойдаланиб келинмоқда.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ибн Қайсароний Ал-муъталаф вал-мухталаф. Дорул-кутубил илмийя 52
2. Бадриддин Айний. Мағонил-ахёр фий рижоли маонил-осор. Дорул-кутубил илмийя 1-жилд, 9
3. Ибн Надим. Ал-фихрист. Байрут. Дорул-маърифат 257
4. Ибн Абдул Барр. Жомеъ баёнил-илм ва фазлиҳ Дор Ибнил Жавзий 2-жилд, 897
5. Абдулҳай Лакнавий. Ал-фавоидул баҳийя Дорул-кутубил илмий 32
6. Ҳофиз Ибн Ҳажар Асқалоний. Итҳофул-маҳаро. Мадина. Суннат ва сийра набавийяга хизмат қилиш маркази 1-жилд, 159
7. Абу Жафар Ат-Таҳовий. Шарҳи маонил-осор 1-жилд, 11

8. Ибдох Вадийъ Абдулмуътий Сауд. Мухталафул-хадис ьиндал-имом Ат-Таҳовий 58-61
9. Ибдох Вадийъ Абдулмуътий Сауд. Мухталафул-хадис ьиндал-имом Ат-Таҳовий 68-70
10. Абу Жафар Ат-Таҳовий. Шарҳи маонил-осор 2-жилд, 270
11. Абу Жафар Ат-Таҳовий. Шарҳи маонил-осор 1-жилд, 74
12. Ибдох Вадий Абдулмуътий Сауд. Мухталафул-хадис ьиндал-имом Ат-Таҳовий 58
13. Бадриддин Айний. Ал-афкор фий танқийҳи мабонил-ахбор фий шарҳи маонил-осор 1-жилд, 5
14. Ҳожи Халифа. Кашфуз-зунун. Бағдод. Мактабатул-мусанно. 2-жилд, 728
15. Ҳофиз Заҳабий. Тазкиротул-ҳуффоз 3-жилд, 231
16. Каттоний. Ар-рисолатул мустатрақо Дорул башоирул-исломийя. 43-44
17. Ибн Халдун. Тарих. Байрут. Дорул-фикр. 1-жилд, 562
18. Фуад Сезгин. Тарихут-туросил ьаробий 1- жилд, 93